

19. YÜZYILIN İLK YARISINDA ÇİNE KAZASI'NIN MESLEKİ YAPILANMASI*

Uğur AVCI**

Makale Geliş Tarihi: Haziran 2024

Makale Kabul Tarihi: Haziran 2024

Öz

Tarihi eskiçağa kadar uzanan Çine, coğrafi konum itibarıyla da önemli bir noktada yer almaktadır. Bulunduğu konumdan dolayı tarih boyunca pek çok farklı devletin, beyliğin ve sancağın sınırlarına dâhil olmuştur. Özellikle Menteşe Bölgesi'nin kuzeye, Menderes Havzası açılan bir kapısı olmuştur. 19. yüzyılın ortasına kadar Aydın, Menteşe ve Sığla Sancaklarının idarî yapılanmasına dâhil olan Çine, Osmanlı taşrasının küçük bir parçası olmasına rağmen birçok alim ve mutasavvıfı bünyesinde barındırması dikkat çekmektedir. Bu özelliği ile ilmî bir cazibe merkezi olan Çine, bir eğitim yuvası haline gelmiş, aldığı göçlerle de önemli bir gelişim yaşamıştır.

Bu çalışmanın ana kaynağını Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi'nde yer alan 1831 ve 1841 tarihlerinde tutulan iki nüfus defteri ve 1844 tarihli 21 adet temettuat defterleri oluşturmaktadır. Bu defterlerden elde edilen bilgiler doğrultusunda Çine Kazası'nda bulunan meslekler tespit edilmeye çalışılmıştır. Adı geçen defterler bulunan 120 farklı meslek "İlmiye sınıfı", "tarım ve hayvancılık", "ticaret", "zanaat", "gıda", "hizmet sektörü" ve "diğer gruba mensup meslekler" olmak üzere yedi başlık altında değerlendirilecektir. Böylelikle nüfus ve temettuat defterlerinden yola çıkılarak Çine Kazası'nın 19. yüzyılın ilk yarısındaki meslekî örgütlenme tespit edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Çine Kazası, Nüfus Defterleri, Temettuat Defterleri, Meslek, Esnaf.

THE FIRST HALF OF THE 19TH CENTURY, THE OCCUPATIONAL ORGANIZATION OF ÇİNE DISTRICT

Abstract

Çine, whose history dates back to ancient times, is also located at an important point in terms of its geographical location. Due to its location, it has been included in the borders of many different states, principalities and sanjaks

* Bu çalışma Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde 2017 yılında tamamlanan "XIX. Yüzyılda Çine Kazası'nın Demografik Yapısı" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Dr., email: uguravc@gmail.com, ORCID: 0000-0002-6945-134X.

throughout history. In particular, the Menteşe Region had a gateway to the north, opening to the Menderes Basin. Çine, which was included in the administrative structure of Aydın, Menteşe and Sığla Sanjaks until the middle of the 19th century, is noteworthy for hosting many scholars and mystics, even though it was a small part of the Ottoman provinces. Çine, which is a center of scientific attraction with this feature, has become a center of education and has experienced significant development with the immigration it has received.

The main source of this study is the two population books dated 1831 and 1841 and 21 *temettuat* books dated 1844 in the Ottoman Archives of the Presidency of the State Archives. In line with the information obtained from these books, it was tried to determine the professions in Çine District. The 120 different professions found in the aforementioned books will be evaluated under seven headings: "İlmiye class", "agriculture and animal husbandry", "trade", "craft", "food", "service sector" and "professions belonging to other groups". Thus, based on the population and dividend books, the occupational organization of Çine District in the first half of the 19th century will be determined.

Key Words: Çine District, Population Records, Temettuat Books, Occupation, Tradesman.

GİRİŞ

Mesleklerin insanlık kadar eski olduğunu söyleyemsek de avcı ve toplayıcı toplumlardaki iş bölümlerini mesleklerin ilk örnekleri olarak görebiliriz. Toplamların avcılık ve toplayıcılık olarak iş bölümleri oluşturması, zaman içerisinde sosyal statülerin oluşmasını da sağlamıştır. Rus asıllı Amerikalı sosyolog Sorokin, toplamların şekillenmesinde mesleklerin dolaylı etkisine dikkatleri çekmiştir. Sorokin'e göre kişinin belirli bir mesleği öğrenmesi ve uzun yıllar icra etmesi, onun topluma ve hayata bakış açısını etkiler. O kişinin dünyaya bakışı artık mesleği doğrultusunda şekillenmektedir. Benzer bir durum fiziksel ve psikolojik yapısı için de geçerlidir. Meslek, meslek erbabının zihnî, ahlâkî, sosyal, psikolojik ve anatomik özelliklerini şekillendirir. Zaten meslek kavramını, insanların hayatlarını idame etmelerini sağlayan, sosyal statülerini belirleyen ve *kendine özgü kanunî ve ahlâkî kuralları olan*, insanların büyük bir kısmının hayatlarının belirli dönemlerini veya tamamını kapsayan faaliyetler olarak tanımlayabiliriz.¹

¹ Eke 1987, 377, 379.

Mesleklerin oluşmasının ardından onları gündelik hayata dâhil etmek için karşımıza “esnaf” kavramı çıkmaktadır. Esnaf denildiğinde herkesin aklında belirli bir resim canlanmaktadır. Esnafın belki de tarih boyunca niteliği çok fazla değişmemişse de çeşitlilik açısından sayıları oldukça artmıştır.² Esnaf, zanaatkâr olabilecekleri gibi mal ve hizmet üreten veya alım-satım yapan kişiler de olabilir. Daha genel ifadeyle herhangi bir iş kolunda uzmanlaşmış meslek sahibi kişilerdir.³

Osmanlı Devleti'nde esnaf olabilmek için bazı şartları yerine getirmek gerekiyordu. Bir ustanın yanında uzun yıllar hizmet ederek sanatın “esrarını” öğrenmek, çıraklık dönemi bittiğinde ustalığını göstermek amacıyla bir eser hazırlamak gerekiyordu. Bunların sonucunda cemiyet tekkesinde yapılan bir dini merasim ile “belini bağlatması” ya da diğer bir deyişle “peştamal kuşanması” lazımdı. Bunların sonucunda ise boş bir dükkâna ihtiyacı vardı. Eğer çarşıda boş bir dükkân yok ise bir dükkânın boşalmasını bekleyecekti.⁴

Osmanlı Devleti'nin merkezî ve büyük şehirlerinde yer alan esnaf teşkilatı hakkında bilgilere ulaşmak, diğer bölgelerine göre nispeten daha kolaydır. Ancak taşrada yer alan küçük bir yerleşim yerindeki mesleklere ulaşmak oldukça zordur. Bunun için nüfus ve temettuat defterleri oldukça önem kazanmaktadır. Osmanlı Devleti'nde ilk defa 1831 yılında yapılan nüfus sayımında sadece erkek nüfus, tipolojik özelliklerinin yanında meslekleriyle birlikte kaydedilerek devletin olası asker popülasyonunu da ortaya çıkarmıştır.⁵ Temettuat sayımları ise Tanzimat'ın ilanı sonrasında hükümetin malî reformlarının bir yan ürünü olarak ortaya çıkmış,⁶ vergi veren halkın gelirleri ve vergileri, meslekleri ile birlikte kaydedilmiştir. Bu

² Kal'a 1995, 423.

³ Ünal 2014, 122.

⁴ Barkan 1985, 40.

⁵ Aydın 1990, 83.

⁶ Güran 2014a, 193.

defterler sayesinde Osmanlı'nın en uzak köşesinde dahi yaşayan esnaflar ve meslekleri hakkında bilgi sahibi olabiliyoruz. Bu çalışmada Çine Kazası'na ait 1831 ve 1841 tarihli iki nüfus defteri⁷ ile 1844-45 tarihinde tutulan 21 adet temettuat defterinden⁸ elde edilen 120 farklı meslek bilgisi yedi ana başlık altında incelenerek Kazanın meslekî yapısı ve değişimi ele alınmaya çalışılmıştır.

Çine Kazası'nın Meslekî Yapılanması

Tarihi eskiçağa kadar uzanan Çine, coğrafi konum itibarıyla da önemli bir noktada yer almaktadır. Bulunduğu konumdan dolayı tarih boyunca pek çok farklı devletin, beyliğin ve sancağın sınırlarına dâhil olmuştur. 15 ve 16. Yüzyıllarda, önce Aydın ardından Mentеше Sancağı idaresi altında bulunan Çine, adeta Mentеше Bölgesi'nin Menderes Havzası'na açılan bir kapısı olmuştur. Çine, yeni kurulan Sığla Sancağı'nın sınırlarına dâhil edilse de kısa bir süre sonra tekrar Mentеше Sancağı idaresine girmiştir. 19. yüzyılın ilk yarısına kadar bu idarî değişiklikleri yaşayan Çine, 1831 tarihinde Sığla Sancağı'na bağlı gözüürken, 1841 tarihinde son kez idarî değişiklik yaşamış ve Aydın Sancağı sınırlarında kayda geçmiştir.⁹

Çine Kazası 1831 yılında gerçekleştirilen ilk nüfus sayımında üç Ermeni, 54 Reaya ve 3.951 Müslüman olmak üzere toplamda 4.008 erkek nüfusa sahipti.¹⁰ 1841 yılında bu nüfus aşiretlerin de sayıma katılmasına rağmen 3.615'e düşmüşse de¹¹ 1844-45 tarihinde sadece vergi veren erkek nüfusun sayısı 4.445'e yükselmiştir.¹² Bu nüfus verilerinin ulaşıldığı iki nüfus defteri ve 21 temettuat defteri ışığında Çine Kazası'nda bulunan

⁷ BOA, NFS.d., 02904; BOA, NFS.d., 02926.

⁸ Budak 2018.

⁹ Avcı 2017, 25-45.

¹⁰ Karal 1997, 208.

¹¹ Avcı 2017, 68.

¹² Budak 2018, 1.

meslekler temel olarak “ilmiye sınıfı ile ilgili meslekler”, “tarım ve hayvancılık ile ilgili meslekler”, “ticaret ile ilgili meslekler”, “zanaat ile ilgili meslekler”, “gıda ile ilgili meslekler”, “hizmet sektörü ile ilgili meslekler” ve belli bir gruba sokulamayan mesleklerin bulunduğu “diğer gruba mensup meslekler” şeklinde yedi ana başlıkları altında incelenmiştir.

Çine Kazası'nda 19. yüzyılın ilk yarısında 120 farklı meslek kayda geçmiştir. Bu sayıyı belirlerken meslekler arasında imam, Ahmed Gazi Camii İmamı, Bozdoğan Mahallesi Mescidi İmamı ve Voyvoda İmamı gibi farklı kayıtlar tek bir meslek olarak düşünölmüştür.

1831 yılında Çine Kazası'ndaki en yaygın meslek grubu tarım ve hayvancılıktır. Bu meslekler ile uğraşanların kategorize edildiği bu grup, Çine'nin tarımsal üretimin ön planda olduğunu göstermektedir. Bu grup içerisinde 12 farklı meslek bulunsa da 914 kişi hayatlarını bu işlerden kazanıyordu. Tarım bölgesi olmasının doğal bir sonucu olarak Çine halkı zanaat konusunda oldukça yoğun emek harcamıştı. 16 farklı zanaat kolunun karşımıza çıktığı Çine'de 341 kişi hayatlarını bu sektörden kazanıyorlardı. Bunların ardından üçüncü sırada ise hizmet sektöründe çalışanlar gelmektedir. Bu kategori altında hademedden hizmetkâra, karyumdan çırağa ve kahveciye kadar geniş bir yelpaze bulunuyordu.

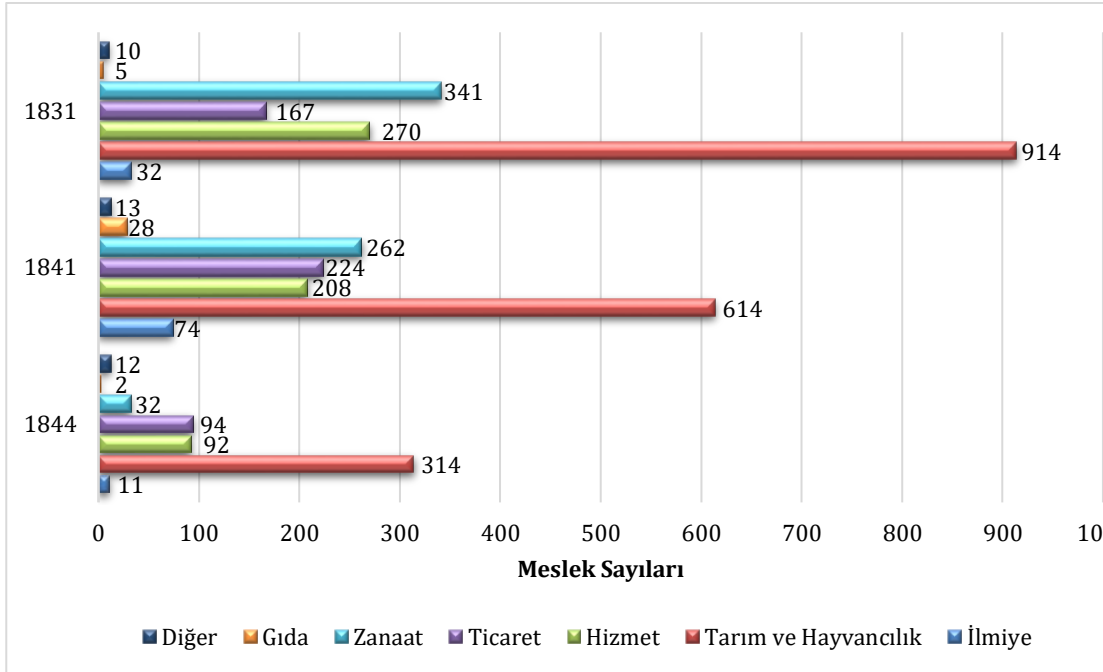
1841 yılına gelindiğinde Çine Kazası tarım ve hayvancılığa yönelik mesleklerini büyük oranda muhafaza ediyordu. Her ne kadar meslek sayısı neredeyse yarı yarıya azalmış olsa da yine halkın büyük kesimi gündelik hayatlarını bu mesleklerle idame ettiriyorlardı. Zanaat kolunda meslek sayısı açısından bir değişme yaşanmamış olmasına karşılık, zanaat erbabı kişi sayısı bir hayli azalma göstermişti. Ancak buna karşın ticaretle uğraşan kişi sayısı artmış ve bu dönemde hizmet sektörünün önüne geçmiştir.

1844 yılında ise bu sayılarda büyük bir düşüş yaşadığı görölmektedir. Bu durum sadece 21 yerleşim yerinin temettuatının

tutulmuş olmasıyla açıklanabilir. Temettuat defterlerinde verilen nüfusun neredeyse yarıya yakınının mesleğinin bulunmadığı görülmektedir.¹³ Her ne kadar sayılarda oldukça azalma gözükse de Çine halkının büyük bir çoğunluğu tarım ve hayvancılıkla geçimlerini sağlıyordu. Bu dönemde ticaret ile uğraşanların sayısı zanaatkârların sayısının önüne geçmiştir.

Temettuat kayıtları sayesinde Çine Kazası'nda ilk defa diğerlerinden farklı meslekler karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde "ihtisab kitabetinden müstahdem" bir kişi kayıtlara geçmiştir. Ayrıca asayişle ilgili zabıtada görev yapan memurlar ile "postahane sürücüsü" gibi farklı meslekler de hayat bulmaya başlamıştır.

Grafik 1: 19. Yüzyılın İlk Yarısında Çine Kazası'ndaki Meslek Gruplarının Karşılaştırılması

¹³ Budak 2018, 5, 7.

İlmiye Sınıfı ile İlgili Meslekler

Osmanlı Devleti'nin teşkilat yapısının temelini askeri zümrelerin bulunduğu seyfiye, bürokratların içerisinde yer aldığı kalemiye ve şeyhülislam, kadı, müderris gibi ulema topluluğunun bulunduğu ilmiye sınıfları oluşturmaktadır. Klasik İslami medrese eğitiminden geçerek mezun olan ilmiye sınıfı mensupları, eğitim, hukuk, fetva gibi dini hizmetlerden başka bürokrasi içerisinde de kendi alanlarıyla ilgili makamlarda görev yapmışlardır.¹⁴

1831 yılında Çine Kazası'nda ilmiye sınıfına dâhil edilebilecek 71 kişinin çalıştığı 10 farklı meslek grubu bulunuyordu. Bu sınıf içerisinde en fazla bulunan meslek imamlıktır. 29 kişinin sadece imam olarak kayda geçtiği bu dönemde imam hatibi, imam ve hoca, imam vekili, mescit imamı gibi farklı kayıtlar da bulunmaktadır. Bu kayıtlar arasında bazı imamların Ovacık Mescidi veya Voyvoda Mescidi gibi görev yaptıkları yerler de kayda geçmiştir.

Yine bu tarihte camilerde görev yapan hatipleri, müezzinleri, cami müderrisi, mescit müezzini, mescit hatibi gibi cami görevlilerinin kayıtları bulunuyordu. Bu görevlilerin hangi camilerde veya mescitlerde çalıştıkları belirtilmemiştir. Ancak bazı Kabalar Hatibi, Kargı Karyesi Hatibi, Kırılı Camii Şeyhi gibi görev yaptıkları yerleri belirten açıklayıcı kayıtlara da rastlamaktayız.

Yine ilmiye sınıfına dâhil edebileceğimiz müderris vekili ve mektep hocası karşımıza çıkmaktadır. Ancak müderris vekili ve Mektep Hocası'nın hangi okul veya okullarda görev yaptığını tam olarak tespit edilememektedir.

¹⁴ İpşirli 2000, 141.

1831 tarihi nüfus defterindeki kayıtlar arasında belki de en önemli kısım Çine'nin en eski ve önemli camilerinden olan Ahmed Gazi Camii'nde¹⁵ görev yapan imam, imam-ı sani, müezzin ve hatibin kaydedilmesidir. Kayıtlar incelendiğinde hepsinin akraba olma ihtimali üzerinde durabiliriz. Çünkü kayıtlara geçen tipolojik özellikleri birbirlerine benzemekle birlikte aynı aile/soy ismine sahipler, Hatibzâde/Hatiboğlu olarak anılıyorlar. Ahmed Gazi Camii İmamı 43 yaşındaki Hatibzâde Mehmed Efendi bin Mustafa ile İmam-ı Sanisi olan 32 yaşındaki Hatibzâde Ali Efendi bin Mustafa'dır. Hatib olarak görev yapan kişiler ise 35 yaşındaki Hatiboğlu Mehmed Efendi bin Süleyman ve 30 yaşındaki Hatibzâde Mustafa Efendi bin Hacı Süleyman'dır. Hatiplerin ikisinin de uzunca boylu ve sarı sakallı olması, baba isimlerinin -hacı lakabı dışında- aynı olması bu iki görevlinin kardeş olma ihtimalini ortaya çıkarıyor. Aynı durum cami imamları için de geçerlidir. Mehmed Efendi ile Ali Efendi'nin baba isimleri aynıdır.

1841 yılına gelindiğinde imamların sayısında artış yaşanmıştır. Bu dönemde 43 kişi sadece imam olarak kayda geçmektedir. Onların haricinde iki kişinin Bozdoğan Mahallesi Mescidi'nde ve Birköy Mollası Mescidi'nde imamlık yaptıkları açık bir şekilde belirtilmiştir. Ayrıca defter incelendiğinde iki imamın Kızılışıklı ve Tekeli Aşireti içerisinde kayda geçtiğini görmekteyiz.

Çine'de imamlara nazaran müezzinlerin sayısı oldukça azdır. Kaza genelinde toplamda beş müezzin kaydı bulunuyordu. Bu müezzinlerden iki kişi mescitte görev yapmaktaydı. Bunlardan bir tanesi Bozdoğan Mahallesi Mescidi'nde müezzindi. Camide görev yapan üç müezzininden sadece birisinin Altunoba Cami'sinde görevli olduğunu öğreniyoruz. Diğer müezzinlerin hangi camilerde görev yaptıklarını bilemiyoruz. Benzer şekilde Çine'de bulunan hatiplerin sayısı da oldukça azdır. Toplamda kaydı

¹⁵ Ahmed Gazi Camii ile ilgili bkz: Haykırın 2019, 45-54.

bulunan 11 hatibin sadece birisinin görev yaptığı yeri biliyoruz ki o da “Kahyalar Hatibi” olarak kayda geçmiştir.

Bu tarihte Çine genelinde sadece bir müderris ve bir müftü bulunuyordu. Ayrıca dört kişi dersiâm olarak kayda geçmiştir. Bu kişiler medreselerde ders vermenin yanı sıra zorlu bir imtihandan geçtikten sonra halka açık alanlarda ve camilerde de dersler yaparak¹⁶ Çine halkının eğitim seviyesini de yükseltiyorlardı. Bunun yanı sıra üç kişi mülâzım¹⁷ olarak kaydedilmiştir. Mülâzım kelimesinin anlamına bakıldığında bu üç kişinin askerî mi yoksa ilmî bir meslek grubuna dâhil olduğunu tam olarak bilemiyoruz. Ancak bölgedeki tekke ve zaviye yoğunluğunu¹⁸ göz önüne aldığımızda bu üç kişinin ilmî bir görevleri olduğu üzerinde durabiliriz.

Nüfus defterleri içerisinde dönemin Çine Kadısının da kaydına rastlıyoruz. 1841 yılında Kahraman Karyesi'nde ikamet eden Kadı'nın yaş bilgisi yazılmamışsa da “orta boylu ve köse sakallı” şeklinde betimlenmiştir. Yine bu defterler içerisinde Çine'nin sabık hâkiminin kaydını görüyoruz. Nefs-i Çine'de ikamet eden 37 yaşındaki Sabık Çine Hâkimi Seyyid Mustafa Efendi'nin tipolojisinin “orta boylu ve sarı sakallı” olduğu kaydedilmiştir.

¹⁶ İpşirli 1994, 185.

¹⁷ Üç farklı anlamla farklı meslek gruplarında kullanılan mülâzım; Kanuni dönemini kadar medrese mezunlarının mezuniyet sıratı gözetilmeden müderris veya kadılıklara tayin olmalarını sistemli bir hale getiren Şeyhülislam Ebüsuûd Efendi, mezunları sırasıyla bir deftere kaydettirmiştir (Kepeci 1952, 298). Zaman içerisinde medrese mezunları Anadolu veya Rumeli Beylerbeylerine başvurarak isimlerini *matlâb* denilen defterlere kaydettirmişlerdir. Atama sırası bekleyen bu kişilere mülâzım denirdi. Bu mülâzımlar önce yazılı daha sonra sözlü sınava alınır, atamaları da ona göre yapılırdı (Ortaylı 2008, 235). Defterde kayıtlı bu kişilere mülâzım denilmiştir Tanzimat Dönemindeki anlamıyla Bâbüâlî'deki kalemlerde maaşsız çalışan memur adayları için kullanılmıştır. Üçüncü ve son anlamı ise, orduda ilk subaylık türbelerinden birisi olan teğmenler için kullanılmıştır. Harbiye mezunları mülâzım-ı sâni (asteğmen) olarak mezun olurlar, daha sonra da mülâzım-ı evvelliğe yükselirlerdi (Sakaoğlu 1985, 94).

¹⁸ Çine oldukça canlı bir tasavvufî hayat bulunmaktadır. Çine'de bu dönemde Baba Sultan, Ahmed Gazi, Ahi Bayramlı, Ahi İsmail, Hoca Durmuş, Kuş Baba, Hamza Bey, Halifet Baba, Ahi Yunus, Ahi Debbağ gibi tekke ve zaviyeler bulunmaktadır (Barkan 2020, 238-229; Yiğit 2009, 75; Haykıran 2019, 45-54; Avcı 2017, 45).

1844 tarihinde tutulan temettuat kayıtlarında ise oldukça az sayıda meslek ile karşılaşılıyor. Bu defterler içerisinde sadece beş imamın, üç muallim-i sıbyanın, iki hatibin ve bir de “ulema tائفesi” notuyla kayda geçen olmak üzere toplamda 11 kişiyi ilmiye sınıfına dâhil edebiliyoruz.¹⁹

Tarım ve Hayvancılık ile İlgili Meslekler

Çine Kazası genel olarak tarımla ilgilenen bir yerleşim birimidir. Burada yaşayan insanlar günlük hayatlarını büyük oranda tarım-hayvancılık ve onunla bağlantılı mesleklerle idame ettirmişlerdir. Bu yüzden meslek sayısı az olsa bile bu mesleklerde çalışan insan sayısı bir hayli fazladır. Kaza genelindeki rençberlerin sayısı bu duruma en büyük örnektir. 1831 yılında Çine Kazası'nda rençberlik yapan 850 kişi bulunuyordu. Rençberler haricinde 19 kişinin bahçevanlık yaptığını tespit ediyoruz. Bu 19 kişinin neredeyse tamamı Girit göçmenidir. Ot ve bahçe kültürleriyle meşhur olan Giritliler göçtükleri yerlerde bu kimliklerini kaybetmeyerek hayatlarını uzmanı oldukları işlerle sürdürmüşlerdir. Bahçevanların yanı sıra bir kişinin de duhancı, yani tütüncülükle geçimini sağladığını öğreniyoruz.

1841 yılına gelindiğinde rençberlerin sayısında bir hayli azalma olmuştur. Fakat 514 kişinin rençberlik yapması, diğer meslekler ile kıyaslandığında hâlâ büyük bir oran oluşturmaktadır. Bahçevanların sayısı bu dönemde artmış olmakla birlikte bir kişi ilk defa çiftçi olarak kayda geçmiştir. Duhancılık mesleğini ise yine bir kişi sürdürmektedir.

Çine Kazası sakinlerinin önemli bir kısmı rençberlik mesleğini icra etmelerine rağmen 1844-45 tarihli temettuat kayıtlarında bu mesleğe rastlanılmamıştır. Onun yerine 296 kişide “erbab-ı ziraat” mesleği ile karşılaşılıyor ki bu da diğer meslek gruplarına göre oldukça yoğun bir

¹⁹ Budak 2018, 8-9, 15.

sayıdır.²⁰ Bu meslek grubu bizlere belirli bir toprağa ve bu toprakları işlemek için gerekli olan hayvanlara sahip olduklarını da anlamamızı sağlamaktadır.²¹ Rençberlik ile erbab-ı ziraat kayıtlarının yoğunluklarını düşündüğümüzde temettuat sayımını yapan memurun rençberleri bu şekilde kayda aldığı ihtimalini göz önünde bulundurabiliriz.

1831 yılında Çine Kazası'nda hayvanlık ile ilgili en fazla yapılan meslek, dünyanın en eski mesleği olan çobanlıktır. Nüfus kayıtlarında 12 kişinin sadece çoban olarak kayda geçmesinin yanı sıra 16 kişinin sığırtmaç ve sığır çobanı, dokuz kişinin koyun çobanı ve dört kişinin keçi çobanı olduğu görülmektedir. Çobanlar arasında, özellikle koyun çobanlarının çoğunluğu Gayrimüslimlerden oluşuyordu. Ayrıca bir kişi de balıkçı olarak kaydedilmiştir. Bu kişi muhtemelen Çine Çayı'nda balıkçılık yapıyordu. Günümüzde dâhil çay balıkları oldukça meşhurdur.

1841 yılında çoban sayısında önemli bir artış yaşanmıştır. 47 kişinin sadece çoban olarak kayda geçtiği bu dönemde 11 kişi koyun çobanı, üçer kişi ise keçi çobanı ve sığırtmaç olarak geçimlerini sağlıyordu. 1844 tarihli temettuat kayıtların ise sadece 15 çoban ve bir sığırtmaç olduğu görülmektedir.²²

Ticaret ile İlgili Meslekler

Taşrada hayatı idame ettirmek için önemli bir kesim tarım ile uğraşmaktaydı. Ancak küçük nahiyelerde ve kazalarda ekonomik olarak gelişimi sağlayan meslekler arasında belki de en önemlileri ticaret ile ilgilenenlerdi. Herhangi bir ticaretin olduğu bir bölgede en önemli ihtiyaçlardan birisi de nakliye. Bu yüzden ticaretle bağlantılı olarak nakliye ile ilgili meslekler de bu başlık altında değerlendirilmiştir.

²⁰ Budak 2018, 8-9.

²¹ Güran 2014b, 214.

²² Budak 2018, 8-9.

1831 yılında Çine Kazası'nda 89 kişi ticaret ile uğraşıyorlardı. Bu meslek grubu içerisinde en çok tercih edilen meslek odunculuktu. Aydın Sancağı orman konusunda oldukça bereketli topraklara sahipti. Sancak içerisinde ilk orman idarelerinden birisi de Çine'de kurulmuştu.²³ Çünkü burası Aydın Sancağı'nın Nazilli'den sonra en ormanlık alanıdır.²⁴ Orman varlığının bu derece yoğun olduğu bir bölgede halkın ormancılık ile ilgili meslekleri tercih etmesi oldukça normaldi. Bu düşünceyi destekler nitelikte Çine Kazası'nda 54 kişinin ormancılıkla geçimini sağladığını görmekteyiz. Ardından ise ormancılıkla bağlantılı olarak kömürcüler gelmektedir. Kömürcü olarak kaydedilen 17 kişi ormanlardan odun kömürü üretimi yapıyordu. Yine ormanla bağlantılı olarak Çine'de bir kişi kerestecilik bir kişi de mertekçilik yapıyordu.

Bu dönemde Çine'de sekiz eskici bulunuyordu. Koçu'ya göre iki farklı esnaf grubu eskici olarak anılıyordu. Bunlardan ilki ayakkabıları tamir eden kunduracılarıdır. Bunların bir kısmının dükkânı olmakla birlikte genellikle hamam yanında bulunurlardı. Hamama giren kişiler eskicilere ayakkabılarını bırakır, hamamdan çıkana kadar ayakkabılarının tamiri yapılırdı. Diğerleri ise günümüzde de varlığını sürdüren, seyyar arabayla sokaklarda dolaşır eski eşyaları satın alanlardır. Bu kişilerin bazılarının dükkânları da bulunuyordu. Dükkân sahibi olanlar genellikle "bit pazarı" olarak adlandırılan çarşılarında toplanıyordu. Seyyar arabayla gezen eskiciler genellikle dükkân sahibi olanların yamakları, bir nevi çıraıkları oluyordu.²⁵

Doğrudan tüccar olarak kayda geçen üç kişi bulunuyordu. Bunların hangi ürünlerin ticaretini yaptıklarını tespit edemiyoruz. Fakat 11 kişinin bezzaz olarak kaydedilmesi, onların bezden yapılma dokuma ürün ticareti yaptıklarını öğrenmemizi sağlamaktadır. Yine Çine'de iki kişi bakkalcılıkla hayatlarını idame ediyordu. Bu bakkallardaki ürün yelpazesi oldukça

²³ Sarıbey Haykıran ve Güren 2023, 117.

²⁴ Sarıbey Haykıran 2019, 213.

²⁵ Koçu 1971, 5281-5282.

geniştir. Genel bir şekilde ifade etmek gerekirse mutfaklarda gerekli olan taze sebze dışındaki hemen hemen her ürünü bakkalarda bulmak mümkündür.²⁶ Bunların haricinde iki kişi celeblik, bir kişi de anbarcılık yapıyordu.

1841 yılında ticaretle ilgilenen kişilerin sayısında önemli bir artış yaşanmıştır. 18 farklı ticaret mesleğinin kayda geçtiği bu dönemde toplamda 140 kişi geçimini bu mesleklerle sağlıyordu. 10 yıl öncesine göre bu dönemde kömürcü ve oduncu mesleklerini yapan kişilerin sayısında önemli bir değişim yaşanmıştır. Çine'de en fazla icra edilen meslek kömürcülük olmuştur. 56 kişinin kömür üretimi yaptığı bu dönemde 22 kişi ise odunculukla ilgileniyordu. Yine orman ile bağlantılı olarak 17 kişi çıracılık, birer kişi ise ormancı, keresteci ve kökçü olarak hayatlarını idame ediyordu. Ayrıca 13 kişi de katrancılıkla geçimini sağlıyordu.

Tüccar olarak kayda geçen dokuz kişi bulunuyordu. Ancak bu kişilerin hangi ürünün veya malın ticaretini yaptıklarını bilemiyoruz. Ancak dokuz kişinin ayrıca “bezzaz” olarak kaydedilmesi, onların bezden yapılmış dokuma ürün ticareti yaptıklarını öğrenmemizi sağlamıştır. Tüccarların yanı sıra bir kişi hayatını pazarcılık yaparak idame ediyordu.

1841 yılında birer kişinin kürkçü, barutçu, çayırıcı ve balcı meslekleriyle ilgilendiklerini nüfus defterlerinden öğreniyoruz. Bu dönemde celeblerin sayısının dokuza çıktığını görüyoruz. Ayrıca ikişer kişi ise camcı, kılıcı ve uncu olarak hayatlarını sürdürüyorlardı.

Üç yıl sonra, 1844 yılında ise “erbab-ı ticaret” ile uğraşan 27 kişi bulunuyordu. Bunun haricinde iki kişinin “tacir” olarak kayda geçmişse de

²⁶ Bazı bakkalların mutfak ürünlerinin yanı sıra ikinci bir işlevi de olmuştur. Bakkallar ev için gerekli olan ürünlerin yanı sıra halkın gündelik ihtiyaçlarını da karşılayacak şekilde kahveci, meyhaneci, lokantacı gibi ikinci bir mesleğe de sahip olabiliyorlardı. Bakkallar hakkında detaylı bilgi için bkz: Pullukçuoğlu Yapucu 2013, 519-535.

sadece birisinin deri ticareti yaptığını öğreniyoruz. Ayrıca bir kişi de pazarcılık yapmaktadır.²⁷

Ormanlarla ilgili olarak yedi kişinin kömürcü, altı kişinin oduncu ve beş kişinin ise keresteci olarak kayda geçtiğini görmekteyiz. Ayrıca bu dönemde üç kişi celeb, iki kişi de eskicilik ile hayatlarını sürdürüyorlardı.²⁸

Çine Kazası'nda ticareti ile bağlantılı olarak nakliyeyle ilgili pek çok meslek bulunmaktadır. 1831 yılında Kazada 79 kişi hayatını nakliyecilikle sürdürüyordu. Bu meslek grubu içerisinde en büyük payı deveciler oluşturmuştur. 76 kişi devecilik ile ilgileniyordu. Develerin taşıma kapasitesini ve ulaşım mesafesini göz önüne aldığımızda daha çok uzak bölgelere mal taşındığını söyleyebiliriz. Demiryolunun yaygınlaşması ile develerin işlevleri biraz değişmiş, ulaşım mesafeleri kısalmış, demiryollarına ulaşım sağlayan araçlardan birisi olmuştur.²⁹ Daha yakın bölgeler için kullanılan ulaşım araçları ise katır ve kısraç gibi hayvanlardı. Çine Kazası'nda bunlarla ilgilenen üç kişi bulunmaktadır. Kaza genelinde iki kişi kısraççı, bir kişi ise katırcı olarak çalışmaktadır. Nakliye sektöründe bulunan bu kişiler Çine Kazası'nın kuzeyde Aydın'a, güneyde ise Menteşe bölgesine yönelik ticarî hareketin en önemli unsurları olduğu oldukça açıktır.

1841 yılına gelindiğinde deveciliğin hâlâ oldukça popüler bir meslek olduğunu görüyoruz. Bu tarihte devecilikle ilgilenenlerin sayısı 78'e yükselmiştir. Katırcıların sayısı üçe çıkarken kısraççıların sayısı ise bire düşmüştür. Bu dönemde yeni bir meslek ile karşılaşırız. Çine'de bir kişinin icra ettiği arabacılık mesleği ile nakliye için yeni bir yöntemdir. Atlı

²⁷ Budak 2018, 8-9, 13.

²⁸ Budak 2018, 8-9.

²⁹ 19. yüzyıl Anadolu'sunda taşıma işleri genellikle at ve deve gibi hayvanlar vasıtasıyla yapılıyordu. Ancak bu oldukça maliyetliydi. Yapılan hesaplama göre deve ile yük taşımak, demiryoluna oranla 7, deniz ve nehir yoluna oranla ise 24 kat daha pahalıydı. Güran 2014c, 79.

arabalar sayesinde üç-dört devenin taşıyabileceği yük tek seferde taşınmaktadır. Böylelikle nakliye için önemli bir avantaj, para ve zamandan ise tasarruf sağlamıştır. Ancak bu tasarrufu olumsuz etkileyecek etmenler vardır ki bunun başında yol gelmektedir. Çünkü arabacılar, ulaşım için develere nazaran daha düzgün bir yola ihtiyaç duymaktadırlar. Ayrıca atların nal ve koşum takımlarına ihtiyaç duymaları, arabacılığın maliyetini oldukça artırmaktadır.³⁰

1844 yılında tutulan temettuat kayıtlarında ise sadece deveciler karşımıza çıkıyor. Bu kayıtlardan 40 kişinin devecilik yaptığını öğreniyoruz. Nakliye kategorisine dâhil ettiğimiz diğer bir meslek ise "postahane sürücüsü"dür. Çine Kazası'nda 1844 yılında ilk defa kayda geçirilen bu mesleği bir kişi yapmaktadır.³¹

Zanaat ile İlgili Meslekler

Genellikle el becerisi ve ustalık gerektiren meslekler zanaat olarak anılmaktadır. Yapımı zor olan ve görece uzun zaman alan, derin bir bilgi ve beceriyle ustalık isteyen bu meslek grubunda ustalaşmak için uzun yıllar bir zanaatkârın adeta dizinin dibinden ayrılmamak gerekmektedir. Bu yüzden zanaatkârlar ve yaptıkları işler oldukça değerlidir.

Çine Kazası'nda 1831 yılında 16 zanaat mesleği, 341 de zanaat erbabı bulunuyordu. Bu dönemde zanaatkârlar arasında en popüler meslek çulhacılıktı. 240 kişinin çulhacı olarak çalıştığı Çine'de, dokuma ile bağlantılı olarak 22 kişi mûy-tâb, yani kıl dokuyarak zanaatlarını icra ediyorlardı.

³⁰ Ortaylı 1973, 190.

³¹ Budak 2018, 8-9, 13.

17 kişinin terzilik yaptığı bu dönemde bir kişi derici olarak çalışıyordu. Muhtemelen onun ürettiği derilerden iki kişi pabuşçu, yani ayakkabıcı ve iki kişi de çizmeci olarak üretim yapıyordu.

Beş kişinin neccar, yani marangoz olarak çalıştığı Çine'de, iki kişi semercilik, bir kişi çubukçuluk, üç kişi bardakçılık, 11 kişi de çömlekçilik yapıyordu. Maden işleme konusunda da zanaat erbaplarının bulunduğu Çine Kazası'nda 15 kişi demircilik mesleğini icra ediyordu. Onların haricinde de beş kişi bakırcılık, üç kişi nalbantlık ve bir kişi de çilingirlik yaparak hayatını kazanıyordu.

1841 yılında çulhacıların sayısı neredeyse yarı yarıya azalmıştı. Artık Çine Kazası'nda sadece 168 kişi çulhacılıkla hayatını kazanıyordu. Bu dönemde dokumacılıkla bağlantılı olarak 24 kişi mûy-tâb mesleğini icra ediyordu.

10 yıl içerisinde dericilik zanaatıyla uğraşan kişi sayısı artış göstermemişti. 1841 yılında yine bir derici zanaatkârı vardı. İki zanaatkâr pabuş yapmaya devam etse de çizmecilik mesleğinin kayıtlardan çıktığını görmekteyiz. Bu durumu “mesleğin bittiği veya ortadan kalktığı” şeklinde yorumlamak yanlış olabilir. Pabuş yapan kişilerin çizme yapmaları her zaman ihtimal dâhilindedir.

Bu dönemde bazı meslekler kayıttan çıkmakla birlikte yeni mesleklerin kayda geçtiğini görüyoruz. Bu mesleklerden biri de çiniciliktir. Çine Kazası'nda 1841 yılında bir kişi çini yaparak hayatını kazanıyordu. Kayıtlara geçen diğer yeni meslekler ise birer kişinin yaptığı tülçülük ve tornacılıktı.

Kazadaki bardakçılar ile çömlekçilerin sayısında ise önemli bir değişiklik olmuştur. Bardakçılık zanaatı ile uğraşan kişi sayısı 22'ye yükselirken sadece bir çömlekçi kalmıştır. Semerci ustalarının sayısı

değişmemekle birlikte 11 demirci, dört nalbant ve sekiz terzi zanaatkârı bulunuyordu. Ayrıca Çine Kazası'nda beş tane de eskici bulunuyordu.

1844 yılında ise sadece beş meslek karşımıza çıkıyor. En fazla kayda geçen meslek 18 kişinin icra ettiği çulhacılıktır. Bunun yanında yedi kişi demirci, üç kişi nalband ve ikişer kişi ise semerci ve terzilik ile uğraşıyordu.³²

Gıda ile İlgili Meslekler

Çine Kazası'nda 1831 yılında halkın gündelik gıda ihtiyaçlarını karşılayacak dört meslek bulunuyordu. Bunlar arasında en fazla olanı değirmencilerdi. Halkın kullanacağı un gibi ürünlerin üretimini sağlayan bu iş kolunu Çine'de 11 kişi icra ediyordu. Bu değirmencilerin yanı sıra bir kişi de su değirmencisiydi. Bunu özellikle belirtilmiş olması, Çine Çayı'nın kenarında yer alan bir değirmen olduğu, diğerlerinin ise rüzgâr değirmeni olacağı fikrini akıllara getirmektedir.

Çine halkının günlük et ihtiyacını karşılayabileceği 11 kasabı bulunuyordu. Ayrıca Kazada dörder kişi halkın gündelik ihtiyacı olan ekmekleri ve helvaları yapıyordu. Evliya Çelebi Aydın'a geldiğinde Çine, henüz ziyaret edebileceği kadar büyük bir yerleşim yeri değildi. Ancak Aydın'da yapılan helvanın ne Şam'da, Konya'da, Mısır'da ne de Basra'da yapılamadığını anlatır. Her daim taze ve lezzetli helvalar piştiğini hayranlıkla anlatan Çelebi, şehirde 70 çeşit helva yapıldığından bahsetmiştir. Cuma namazı sonrasında bütün ahalinin helvacı dükkânlarına akın ettiğini belirten Evliya Çelebi, Aydın'daki dükkânların diğer yerlerdeki gibi pis olmadığını, aksine temiz ve süslü helvacı dükkânları bulunduğunu anlatır.³³

³² Budak 2018, 8-9, 13, 14.

³³ Çelebi 2011, 170-172.

1841 yılındaki nüfus sayımında mesleklerin arttığını görmekteyiz. Bu dönemde değirmencilerin sayısı dokuza düşmüştür. Benzer bir şekilde Kazadaki kasap sayısı beşe, helvacı sayısı ise üçe düşmüştür. Ekmekçilerin sayısı ise bir artmış ve beşe yükselmiştir.

Bu dönemde Çine Kazası'nda yeni mesleklerin ortaya çıktığını görüyoruz. Daha önce karşılaşmadığımız mısırcılığı bu dönemde dört kişi yapmaktadır. Yine bir kişi katmercilik yapıyordu. Ayrıca bir kişi de karcı olarak kaydedilmiştir. Karcılık esnafı özellikle yaz döneminde hem Osmanlı sarayının hem de Osmanlı toplumunun en çok ihtiyaç duyduğu esnafardan birisiydi. Çünkü buzdolabının henüz olmadığı bu dönemlerde içeceklerin soğutulması için kara ihtiyaç duyuluyordu. Kışın yağın karın toplanması ve kuyular açılarak buralarda muhafaza edilmesi gerekiyordu. Kuyularda biriktirilen karların üzerleri keçe veya samanlarla örtülerek güneşten korunuyordu. Buralarda biriktirilen karlar sabah erken saatlerde veya gece yarısında develer ve katırlar aracılığıyla şehirlere taşınıyor, halkın ihtiyacına sunuluyordu. 1887 yılında Dersaadet Buz Fabrikası'nın kurulması³⁴ ve ardından üretime başlamasına rağmen karcılık esnafı Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar varlığını sürdürmüştür.³⁵

Karlar sadece ürünleri soğutmak amacıyla değil, hem hayır amacıyla³⁶ hem de bir gıda maddesi olarak da kullanılıyordu. Günümüzde dahi Aydın ve çevresinde oldukça yaygın olan "kar helvası", karın üzerinde tahin veya vişne şurubu dökülerek yapılıyor ve özellikle yaz aylarında en çok tüketilen ürünlerden birisidir. Ayrıca gıda sektörünün yanı sıra sağlık alanında da kullanımını gördüğümüz karların özellikle hastalıkların iyileştirme bir tıbbi yöntem olarak kullanıldığını görmekteyiz.³⁷

³⁴ Osmanlı Devleti'ndeki buz fabrikaları hakkında detaylı bilgi için bkz: Kurt 2011, 73-98.

³⁵ Kurt 2015, 145-167.

³⁶ Hayır yapan insanlar aracılığıyla yaptırılan sebilhanelerde fakir halka kar dağıtılmıştır. Martal 2007, 62.

³⁷ Gözcü ve Akçiçek 2012, 271-272.

1844 yılında ise bu meslek grubuyla ilgili kayda geçen tek meslek kasaplıktır. Bu dönemde Çine Kazası'nda sadece iki kişinin kasap olduğu yazmaktadır.³⁸

Hizmet Sektörü ile İlgili Meslekler

Osmanlı'da daha çok zengin ailelerde, konaklarda veya önemli idari görevlerde bulunan kişilere yardımcı olmakla görevli bir iş kolu vardır. Saraydan taşradaki bir konağa kadar pek çok yerde bulunan bu görevliler, buldukları veya yanında çalıştıkları kişilere, yerlere göre değişik isimler almaktadır. Coğrafi bakımdan komşu bölgede, Menteşe Sancağı'na bağlı Köyceğiz, Milas Koçarlı gibi yerleşim yerleri ve buralardaki bazı voyvoda hanelerinde saraydar (sofra işlerine bakanlar), mali işlere bakan vekilharç gibi farklı grupları bulunmasına karşılık³⁹ Çine Kazası'nda hizmetkâr, hademe, bevvab ve kayyumla sınırlı kalmıştır.

1831 yılında Çine Kazası'nda hizmet sektörüne dâhil edebileceğimiz 11 farklı meslek bulunmaktadır. Bu meslekler içerisinde en büyük kısmı 117 kişi ile gündelikçiler oluşturmaktadır. Gündelikçi ile hemen hemen aynı işi yapan bir kişi ise kayıtlara “yevmiyeci” olarak geçmiştir. Bu işçiler genellikle zirai işlerin en yoğun olduğu hasat zamanı ve harman zamanında tutuluyorlardı.⁴⁰

Kaza genelinde farklı iş kollarında çalışan ve bir iş öğrenen çıraklar da başlık altında değerlendirilmiştir. Sadece bir kişi “çırak” olarak kaydedilmekle birlikte “pabuşçu çırağı”, “çulha çırağı”, “muy-tab çırağı”, “sıvacı çırağı”, “terzi çırağı” ve “zeytinci çırağı” olmak üzere toplamda 14 kişinin meslek öğrenmek üzere bir ustanın yanında çalıştığını görüyoruz.

³⁸ Budak 2018, 8.

³⁹ Kütükoğlu 2010, 154.

⁴⁰ Güran 2014c, 106.

Çırakların sayısı bizlere Çine Kazası'ndaki meslek eğitimine ne denli önem verildiğini göstermektedir.

Bu dönemde Çine Kazası içerisinde 10 kahveci bulunuyordu. Bu kahvecilerden bir tanesi Karpuzlu'da yer alıyordu. Bir kişi de “yol kahvecisi” olarak hayatını sürdürüyordu. Kahvecinin yanı sıra kaza genelinde 47 kişi ise “kiracı” olarak bulunuyordu. Ancak bu kişilerin ne tür bir kira işinde olduklarını bilemiyoruz. Akla ilk olarak ulaşım geliyor. Binek veya yük arabası kir alıyor olabilirler.⁴¹ Diğer bir ihtimal ise belirli bir ücret karşılığında veya bahçeden alınacak mahsulün belirli bir bölümü karşılığında toprak sahibinden kiralanmasıdır. Bu yöntem ile ekimi yapılmayan alanlar başkalarına kiralanarak bahçenin boş kalmaması sağlanıyordu.⁴²

Çine'de sadece hizmetkâr olarak 40 kişi, hademe olarak da dokuz kişi kayda geçmiştir. Bunlardan iki kişinin “deveci hizmetkârı” olduğunu biliyoruz. Ancak geri kalanlarının evlerde mi yoksa ziraat ile ilgili işlerde mi çalıştıklarını tespit edemiyoruz.⁴³ Sadece bir kişinin “cami bevvab”ı olarak kayda geçmesinden camide kapıcılık yaptığını öğreniyoruz. Bunun yanı sıra camilerin temizlik, güvenlik ve kandillerin yakılması gibi rutin işlerini yapan bir hademenin, cami kayyumunun da kayıtlarda izine rastlıyoruz.

⁴¹ Kubbealtı Lugatı, “Kiracı”, <https://lugatim.com/s/kiraci>.

⁴² Diğer bir ihtimal ise bölgede sıkça görülen İngilizlerin geniş topraklar satın alarak yerel eşrafa kiralanmasıdır. Buradaki fark, toprağın boş kalmamasını sağlamak değildi. İngilizler, satın aldıkları büyük topraklarda çalışacak insan bulmakta zorlanıyordu. Yerel eşraftan insanlar ise belirli bir ücret karşılığında veya belirli bir ürün taahhüt ederek bu toprakları kirahyorlardı. Eğer bekledikleri kadar mahsul alamazlarsa kiracı, toprak sahibine borçlanıyor, bir sonraki yıl borcunu ödemek için çalışıyordu. Bu durum da kapitalist sistemin en küçük tarımsal organizasyona dahi nasıl etki etmeye başladığının bir göstergesidir. İngilizlerin Batı Anadolu'da toprak sahibi olmaları ve bölgedeki tarımsal kapitalleşme için bkz: Kurmuş 2007, 146-168.

⁴³ Güran, hizmetkârları mevsimlik veya yıllık tutulan ziraat işçisi olarak tanımlamaktadır. Güran 2014c, 106.

Bu meslek grupları haricinde belirli kişilerin hizmetkârlığını ve hademeliğini yapan insanlar da kayıtlarda karşımıza çıkmaktadır. İçlerinden bazıları Çine'nin önde gelen isimlerinin yanında çalışmakta, bazıları ise resmî makamlardaki insanlara hizmet etmekteydi. Örneğin Ahmed Gazi Camii hatiplerinden olan Hatibzâde Mustafa Efendi'nin bir hizmetkârı bulunmaktaydı. Benzer bir şekilde Çolakoğlu Halil'in de bir hizmetkârı vardı. Çine Kazası Ağası'nın ve Karpuzlu Ağası'nın da birer hizmetkârı bulunuyordu.

Yukarıdaki hizmetkârlar haricinde voyvodaların yanında çalışan çok sayıda insan vardı. Beş kişi "voyvoda hizmetkârı", dört kişi ise "voyvoda hademesi" olarak kaydedilmiştir. Ancak hangi voyvodanın hizmetinde çalıştıkları yazılmamıştır. Oysaki Çine Voyvodası'nın yanında sekiz hademe, beş hizmetkâr ve bir kethüda bulunuyordu. Benzer bir şekilde Karpuzlu Voyvodası'nın da bir hizmetkârı vardı.

Hizmet sektörüne dâhil ettiğimiz son meslek "sancaktar"dır. İlk olarak "sancak taşıyan kişi" akla gelmektedir. Ancak tekkelerde bulunan sancakların muhafazası ve taşınması ile sorumlu kişiye de "sancaktar" denilmektedir.⁴⁴ Çine Kazası'nda çok fazla tekke olduğu göz önünde bulundurulursa bu sancaktarın tekkelerde görevli olduğunu düşünebiliriz.

1841 yılına gelindiğinde hizmet sektörüne dâhil edebileceğimiz 12 farklı meslek bulunuyordu. Bu tarihte ilk defa bir muhtarın kaydına rastlamaktayız. Kaydın "muhtar-ı evvel" olarak tutulmuş olması bizlere bir "muhtar-ı sani" de olması gerektiğini düşündürüyor. Ancak defter içerisinde böyle bir kayda rastlayamıyoruz. 32 yaşında olan "muhtar-ı evvel" Çiftçi Giridlioğlu İbrahim bin Mustafa'nın tipolojisi "uzun boylu, kara sakallı" olarak betimlenmiştir.

⁴⁴ Pakalın 1993, 122.

10 yıl önce hizmet sektöründeki en büyük payı gündelikçiler oluşturuyordu. 1841 yılında kaydı tutan memur, hemen hemen aynı işi yaptıkları için bu tarihte meslek grubunu “yevmiyeci” olarak kayda geçmiştir. Yevmiyeci olarak çalışan 107 kişi, hizmet sektöründeki en büyük kısmı oluşturmuştur. Ardından ise kiracı mesleği gelmektedir. 10 yıl önceki veriler ile karşılaştırdığımızda kiracılık mesleğiyle hayatını geçindiren kişi sayısında oldukça artış yaşanmış, 65 kişiye yükselmiştir.

Bu dönemde beş kişi terzi kalfası olarak çalışıyor, bir zanaat öğrenerek mesleğin devam etmesini sağlıyorlardı. Benzer bir şekilde üç cıracak kayda geçmiştir. Bunlardan sadece birisinin demirci çırağı olduğu kayda geçmiş, diğer ikisinin hangi zanaat erbablarının yanında çalıştıklarının kaydı tutulmamıştır. Toplamda 10 kişi ise hayatını “hizmetkâr” olarak sürdürüyordu. Bunlardan dördü bir devecinin hizmetinde, biri ise müftünün hizmetinde çalışıyordu. Buna ek olarak bir kişi de “ayakçı” olarak kayda geçmiştir.

Çine Kazası’nda bu dönemde halkın sosyalleşebileceği sekiz kahve bulunuyordu. Yine bir önceki sayımdan sonra geçen 10 yılda sancaktar olarak yeni bir kişinin daha görev yapmaya başladığını görüyoruz. Böylelikle Çine’deki sancaktar sayısı ikiye yükselmiş oluyor. Yine bu dönemde Ahmed Gazi Camii’nde bir kişinin “bevvab” olarak çalıştığını görüyoruz.

1841 yılında Çine Kazası’nda yeni bir meslek ortaya çıkmıştır. Suyolcular, su bulup yollar oluşturarak şehre getirmekle görevli kişilerdir.⁴⁵ Muhtemelen bu dönemde şehirde su sıkıntısı yaşanmış olacak ki iki “suyolcu”ya ihtiyaç duyulmuştur.

1844 yılında meslek sayısında önemli bir azalma görülmektedir. Ancak bu istatistikî bir azalmadır. Temettuat kayıtlarında nüfus

⁴⁵ Suyolcuları hakkında daha detaylı bilgi için bkz: Martal 1988, 1587-1676.

defterlerindeki gibi bütün erkek nüfusu kaydetmedikleri için arada böyle doğal bir fark görülmektedir. Yine de bu dönemde yeni meslekler karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan birisi “ırgat”tır. 1831 ve 1841 yıllarında bu isim altında hiçbir meslek bulunmamaktadır. Ancak bu yıllarda gündelikçi, yevmiyeci ve rençber olarak kaydı bulunan mesleklerle hemen hemen aynı işi yaptığını söylemek yanlış olmayacaktır. 1844 yılında 54 kişi hayatını ırgatlık yaparak idame ettiriyordu. Sadece iki kişi ise “gündelikçi”, bir kişi ise “ortakçı” olarak kayda geçmiştir.

Kahve sayısı ise sadece iki olarak kaydedilmiş olmakla birlikte bu iki kahve de yol kahvecisidir. Bu dönemde temettuat defterlerine girebilen sadece bir çırak bulunmakla birlikte o da deveci çırağı olarak çalışmaktadır.

Hizmetkâr olarak görev yapan kişi sayısı 32'dir. Ancak yeni bir hizmetçi ile karşılaşmaktayız. İlk defa 1844 yılında Çine'deki İhtisab Kitabeti'nde görev yapan bir müstahdem kayda geçmiştir.⁴⁶

Diğer Gruba Mensup Meslekler

1831 yılında Çine Kazası'nda bulunan meslekler içerisinde hiçbir gruba dâhil edemediğimiz iki meslek bulunmaktadır. Bunları kendi içerisinde sağlık ve inşaat şeklinde sınıflandırabiliriz. İnşaat sektörü içerisinde dört kişi sıvacılıkla uğraşıyordu.

Altı kişi sağlık sektörüne dâhil edebileceğimiz berberlik mesleğini icra ediyordu. 45 yaşındaki Hasan bin Süleyman'ın ise mesleği “otçu”ydu. Şifalı otları kullanarak hastalıkların tedavisini gerçekleştiren Hasan bin Süleyman'ın, geleneksel tıbbın bir temsilcisi olarak Çine'de yaşadığını

⁴⁶ Budak 2018, 8-9, 12.

görmekteyiz.⁴⁷ Ancak bu mesleği 1841 yılında yapılan sayımda göremiyoruz.

1841 yılında berberlerin sayısı yediye çıkmıştı. İnşaat sektörüne dâhil edebileceğimiz yeni meslekler oluşmuştu. Duvarcı ve dülger mesleklerini iki kişi yapıyordu. Bir kişi ise boyacılıkla uğraşıyordu. Böylelikle bir evin duvarlarından kaba ahşap işlerine ve boyanmasına kadar gerekli olan bütün ustaların kayıtlarda bulunduğunu görebiliriz.

Bu dönemde güvenlik başlığı altında değerlendirebileceğimiz kolculuk mesleği karşımıza çıkmaktadır. Yine bu başlık altında değerlendirebileceğimiz bir kişi ise “kundakçı” olarak kayda geçmiştir. Kundakçılık sözlükte “yangın çıkaran, bir yere kundak koyan kimse” olarak tanımlanmaktadır. Diğer bir anlamı ise “tüfek kundağı yapan usta” olarak geçmektedir.⁴⁸ Bu kişinin bir suçludan ziyade bir usta olduğu düşünülebilir.

Belki de nüfus defterlerinde yer alan meslek kayıtları arasında en ilginç ya da en eğlencelisi 1841 yılında karşımıza çıkıyor. Bu dönemde Çine Kazası’nda bir kişi “zûr-nâî” yani zurnacı⁴⁹ olarak kaydedilmiştir.

1844 tarihli temettuat defterlerinde sağlık sektörüne dâhil edebileceğimiz berber mesleği karşımıza çıkıyor. Bu dönemde Çine Kazası’nda dört kişi berberlikle hayatlarını kazanıyordu. Yine güvenlik kategorisinde değerlendirebileceğimiz zabıt ve zabtiyelerin kaydını da rastlamaktayız. İki kişinin zabıt piyade olarak görev yaptığı Çine’de, üç kişi “zabtiye suvarıyan” ve bir kişi de “zabtiye sürücüsü” olarak kaydedilmiştir.⁵⁰

⁴⁷ Ayverdi 2010, 955. “Otçu” kelimesinin bir diğer anlamı ise göz hastalıklarını iyileştiren doktor, yani göz doktorudur. Derleme Sözlüğü 1993, 3294.

⁴⁸ Kubbealtı Lugatı, “Kundakçı”, <https://lugatim.com/s/KUNDAK%C3%87I>.

⁴⁹ Devellioğlu 2010, 1126.

⁵⁰ Budak 2018, 8, 16.

Herhangi bir meslek kategorisine girmemekle birlikte 1844 yılında iki kişi “ashab-ı arazi sahibi” olarak kayıtlara geçmiştir. Bu tarihte ortakçıların da sayısının aynı olması, bizlere, ortakçılar ile arazi sahiplerinin arasında ticarî bir ilişki olabileceğini düşündürmektedir. Ayrıca bu dönemde 12 kişi ise “şunun bunun ianesiyle” geçimini sağlamaktadır.⁵¹

Sonuç

19. yüzyılın ilk yarısında yapılan sayımlarla, Osmanlı Devleti'nin en temel idarî birimlerinden olan bir kazadaki iktisadî faaliyetler ve sosyal tabaka hakkında bazı aydınlatıcı veriler elde edilmektedir. Bu veriler oldukça sınırlı olmasından dolayı genel bir değerlendirme yapılamamaktadır. Ancak Batı Anadolu'da yer alan bir kazanın sosyo-ekonomik durumu hakkında bazı özellikleri belirlememizi sağlamaktadır.

19. yüzyılın ilk yarısında Çine Kazası'nda tarım ve tarım dışı faaliyetler bir arada yürütülüyordu. 120 farklı mesleğe ait veriler incelendiğinde büyük oranda tarım ağırlıklı bir yerleşim yeri olduğunu söyleyebiliriz. Kaza genelinde az bir meslekî çeşitliliğe sahip olmasının rağmen diğer mesleklerden çok daha fazla insanın tarım sahasında istihdam olunduğu görülmektedir. Tarımın ön planda olması diğer meslek dallarını da etkileyerek, tarım ile bağlantılı zanaatların da oluşmasına zemin hazırlamıştır. Zaman içerisinde zanaat erbaplarının sayısı artmış ve hatta Muhtablar Karyesi ve Çömlekçiler Karyesi gibi Kaza içerisindeki bazı yerleşim yerleri belirli zanaatlarla anılmaya başlamıştır.

Tarımın gelişmesi bölge halkını zaman içerisinde ticarete de itmiştir. Ticaretin artması ise önemli bir ihtiyaç olan ulaşım ve nakliyyeyi ortaya çıkarmıştır. Deve ve diğer nakliye hayvanları Çine'nin diğer bölgelere yönelik ticarî hareketliliğinin en önemli unsuru olmuştur. 19. yüzyılda demiryolunun gelişimiyle develer başta olmak üzere diğer kırsak, katır gibi hayvanlar kısa mesafeli ulaşım araçlarına dönüşmüşlerdir. Artık yüklerin demiryolu ile taşındığı bu dönemde deveciler, iç bölgeler ile demiryolları arasındaki ulaşımı sağlamışlardı. Her ne kadar develer, kısa

⁵¹ Budak 2018, 5, 16.

mesafe ulaşım aracına dönüşmüşlerse de demiryolu ve kumpanyalarıyla olan bağlarını her zaman korumuş, birbirlerinden vazgeçemez duruma gelmişlerdir. Böylelikle demiryolu öncesinde bir “örümcek ağı” gibi kurulan içe dönük sistem tamamen dışa dönmüş ve “ağaç dalları” gibi bir sistem oluşturulmuştur.⁵² Böylelikle Çine’de üretilen bir ürünün başka yerlere ulaşılması, aynı şekilde Çine halkının ihtiyacı olan ürünlerin bölgeye getirilmesini sağlamışlardır.

Sorokin’in “her meslek kendi üyelerini seçer” fikrinden yola çıkarak aslında çırakların bu cümlelerin tam olarak karşılığı olduğunu görmekteyiz.⁵³ İnsanlar veya çocuklar bir ustanın, bir ziraat erbabının yanına verilerek, yatkın oldukları meslekler belirlenmeye çalışılmıştır. Böylelikle hem kişinin bir meslek sahibi olması hem aile ekonomisine küçük bir parça da olsa katkıda bulunması hem de mesleğin devamlılığı sağlanmıştır.

Aslında meslekler birbirlerini tetiklemişlerdir. Tarımın gelişmesi zanaat erbablarının oluşmasını sağlamıştır. Zanaatın gelişmesi ve yanlarında çırakların çalışmasına, mesleki eğitimin önemini göstermekle birlikte meslekler sonraki nesillere kazandırılmıştır. Meslek yoğunluğu bölgedeki üretimin artmasına olanak tanımış, artan üretim sonucunda da önemli bir ticaret potansiyeli oluşmuştur. Bu yüzden 19. yüzyılın ortalarına yaklaştıkça Çine Kazası’nda ticaret ile uğraşan kişilerin sayısında artış görülmüştür. Bu sayede Çine gibi küçük taşra yerleşimleri ekonomik olarak canlanmaya ve gelişmeye başlamıştır.

Kaynakça

1.Arşiv Kaynakları

BOA, NFS.d.. 02904	Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Nüfus Defterleri Katologu (NFS.d...), 02904
BOA, NFS.d.. 02926	Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Nüfus Defterleri Katologu (NFS.d...), 02926

⁵² Kıray 1972, 13.

⁵³ Eke 1987, 379.

2.Araştırma ve İnceleme Eserleri

- Avcı 2017 Uğur Avcı, *XIX. Yüzyılda Çine Kazası'nın Demografik Yapısı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Aydın: 2017.
- Aydın 1990 Mahir Aydın, "Sultan II. Mahmud Döneminde Yapılan Nüfus Tahrirleri", *Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri 28-30 Haziran 1989*, İstanbul: Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, 81-106.
- Ayverdi 2010 İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 2010.
- Barkan 1985 Ömer Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Esnaf Cemiyetleri", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası (Ord. Prof. Dr. Ömer Lütfi Barkan'a Armağan)*, C. XLI, S. 1-4 (1985), 39-46.
- Barkan 2020 Ömer Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler". İstilâ Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri [Nüfus ve İskân Meselelerine Dair Toplu Çalışmalar], Haz. Yahya Kemal Taştan, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 147-337.
- Budak 2018 Lütfü Budak, *XIX. Yüzyıl Ortalarında Çine Kazası*, Aydın: Aydın Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2018.
- Çelebi 2011 Evliyâ Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, 9. Kitap, 1. Cilt, Yay. Haz. Seyit Ali Kahraman, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2011.
- Derleme Sözlüğü 1993 *Derleme Sözlüğü*, C. IX (L-R), Ankara: Türk Dil

- Kurumu Yayınları, 1993, 3294.
- Devellioğlu 2010 Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Eke 1987 Beğlü Eke, “Bir Sosyal Sınıf Belirleyicisi Olarak Meslek Faktörü”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası (Prof. Dr. S. F. Ülgener’e Armağan)*, C. 43, (1987), 377-401.
- Gözcü ve Akçiçek 2012 Alev Gözcü, Eren Akçiçek, “Osmanlı Mutfağında Kar ve Buz”, *I. Türk Mutfak Kültürü Sempozyumu (Osmanlı Mutfak Kültürü) (14-15 Ekim 2010-Bilecik)*, Yay. Haz. Arif Bilgin, Özge Samancı, Bilecik: Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Yayınları, 2012, 268-298.
- Güran 2014a Tevfik Güran, “19. Yüzyıl Temettuat Tahrirleri”, *19. Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi Üzerine Araştırmalar*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014, 191-203.
- Güran 2014b Tevfik Güran, “19. Yüzyıl Ortalarında Ödemiş Kasabasının Sosyoekonomik Özellikleri”, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014, 205-231.
- Güran 2014c Tevfik Güran, “Osmanlı Tarım Ekonomisi, 1840-1910”, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014, 69-153.
- Haykıran 2019 Kemal Ramazan Haykıran, “Aydın’da Bir Ahîlik Merkezi Olarak Eski Çine ve Ahmed Gazi Külliyesi”. *YeniFikir*, Y. 10, S. 22 (Temmuz 2019), 45-54.
- İpşirli 1994 Mehmet İpşirli, “Dersiâm”, *DİA*, İstanbul: C. 9, 1994, 185-186.

- İpşirli 2000 Mehmet İpşirli, "İlmiye", *DİA*, İstanbul: C. 22, 2000, 141-145.
- Kal'a 1995 Ahmed Kal'a, "Esnaf", *DİA*, İstanbul: C. 11, 423-430.
- Karal 1997 Enver Ziya Karal, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İlk Nüfus Sayımı 1831*, Ankara: Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, 1997.
- Kepeci 1952 Kamil Kepeci, *Tarih Lûgatı*, İstanbul: Tan Matbaası, 1952.
- Kıray 1972 Mübaccel Belik Kıray, *Örgütlemeyen Kent, İzmir'de İş Hayatının Yapısı ve Yerleşme Düzeni*, Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayını, 1972.
- Koçu 1971 Reşad Ekrem Koçu, "Eski-Eskici", *İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul: Koçu Yayınları, 1971, 5281-5282.
- Kurmuş 2007 Orhan Kurmuş, *Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi*, İstanbul: Yordam Kitap, 2007.
- Kurt 2011 Burcu Kurt, "Buz Temininde Sanayileşme ve Osmanlı İmparatorluğu'nda Kurulan Buz Fabrikaları", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, 30 (2011), 73-98.
- Kurt 2015 Burcu Kurt, "Kar ve Buz Temininde Modernleşme ve XIX. Yüzyıl İstanbul'unda Karcı Esnafı", *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 5, S. 9 (Ocak 2015), 145-167.
- Kütükoğlu 2010 Mübahat S. Kütükoğlu, *Menteşe Sancağı 1830 (Nüfus ve Toplum Yapısı)*, Ankara, Türk Tarih

Kurumu Yayınları, 2010.

- Martal 2007 Abdullah Martal, "Karcı Katırından Buz Fabrikasına", *Belgelerle Osmanlı Döneminde İzmir*, İzmir: Yazıt Yayıncılık, 2007, 62-69.
- Martal, 1988 Abdullah Martal, "XVI. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Su-Yolculuk", *Bellekten*, LIII (205), (1988), 1587-1676.
- Ortaylı 1973 İlber Ortaylı, "Devenin Taşıma Maliyeti Eğrisi Üzerine Bir Deneme", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 28, S. 1 (1973), 181-190.
- Ortaylı 2008 İlber Ortaylı, *Türkiye Teşkilâtı ve İdare Tarihi*, Ankara: Cedit Neşriyat, 2008.
- Pakalın 1993 Mehmet Zeki Pakalın, "Sancaktar", *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. III, İstanbul: MEB, 1993, 122.
- Pullukçuoğlu 2013 Yapucu Olcay Pullukçuoğlu Yapucu, "Hayatın Değiştiği Yerde Bakkallık", *Turkish Studies – International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Vol. 8/7 (Summer 2013), 519-535.
- Sakaoğlu 1985 Necdet Sakaoğlu, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Tarih Sözlüğü*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1985.
- Sarıbey Haykıran 2019 Aysun Sarıbey Haykıran, "Osmanlı Ekonomisinde Ormancılığın Yeri: XIX. Yüzyılda Aydın Vilayeti'nde Ormanlar ve Ormancılık Faaliyetleri", *Klasikten Moderne Osmanlı Ekonomisi*, Ed. Arif Bilgin, Burhan Çağlar, İstanbul: Kronik Kitap, 2019, 209-222.
- Sarıbey Haykıran ve Aysun Sarıbey Haykıran, Fatma Özlem Güren, "19. Yüzyılın Sonlarında Aydın Sancağı'nda

- Güren 2023 Ormancılık ve Orman İdaresi", *Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 10, S. 2 (2023), 103-119.
- Ünal 2014 Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, Isparta: Fakülte Yayınevi, 2014, s. 122.
- Yiğit 2009 Ahmet Yiğit, *XVI. Yüzyıl Menteşe Livası Vakıfları (338 Numaralı Mufassal Evkâf Defteri H. 970/M. 1562)*, Ankara: Barış Platin Kitabevi.

Elektronik Kaynaklar

- Kubbealtı Lugatı, "Kundakçı",
"Kundakçı" <https://lugatim.com/s/KUNDAK%C3%87I>.
- Kubbealtı Lugatı, "Kiracı",
"Kiracı" <https://lugatim.com/s/kiraci>.